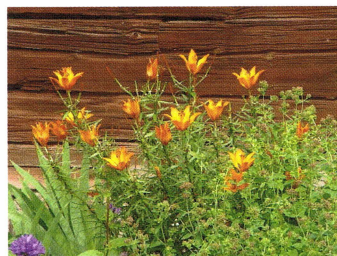

Brandgul lilja (*Lilium bulbiferum*) i allmogens trädgårdar

INGVAR SVANBERG*

För ett par år sedan var jag ute i Roslagen för att intervjuva Gerda Andersson på Fogdö, som vet hur man tillverkade sopborstar av kråkris (*Empetrum nigrum*). Hon demonstrerade för oss sitt hantverk och sina alster. Efteråt gick vi förstås runt gårdsplanen och tittade på växtligheten. Det var sent i juni och vi kunde notera att den brandgula liljan (*Lilium bulbiferum*) stod i full blom, förövrigt inte bara på Gerdas tomt, utan på många av de små gårdarna med kvarvarande bofast befolkning längs kusten och på öarna.

Den brandgula liljan tillhör de riktigt gamla prydnadsväxterna, som kanske mer än någon annan kommit att förknippas med gångna tiders allmogeträdgårdar. Men den hör också hemma i 1900-talets egnahems- och äldre villaträdgårdar. Kring midsommartid 2004 kunde jag under en tur på den uppländska landsbygden konstatera att den brandgula liljan fortfarande är rätt allmän i många trädgårdar. Även på Disagården finns ett vackert bestånd. Inne i Uppsala är den

däremot ingen självklar trädgårdsväxt, även om den odlas här och var.

Från herrgårdar till allmogetäppor

Under 1700-talet hörde den brandgula liljan fortfarande till herrgårdsparkernas och prästgårdarnas odlingsväxter. Linné hade den sannolikt på Hammarby och Rutger Sernander karakteriserar den som "en av 1700-talets älsklingsväxter". I sin halländska flora, publicerad av Göteborgs Vitterhets- och Vetenskapsakademi 1788, uppger Pehr Osbeck dock att den brandgula liljan återfinns också i kältäpporna hos allmogen.¹

Vad Osbeck därmed bevittnade och räddade som ett dokument till eftervärlden var hur denna lilja började spridas som odlingsväxt även bland bönder. Från att länge ha varit herrgårdarnas rabattväxt, hade den nu börjat hamna i de små täppor som anlades utanför bondstugorna.

Att odla prydnadsblommor i trädgårdarna är inte någon särskilt gammal tradition hos allmogen, utan det var först vid 1800-talets mitt som detta blev mera allmänt. Under 1800-talet kom den brandgula liljan i anslutning till detta att på bred front spridas bland bönder och torpare för att bli något av en karaktärsväxt i deras täppor och trädgårdar. Den kan odlas långt upp i norr, vilket också bidragit till dess popularitet. Sedan den väl etablerat sig har den under generationer fått stå kvar och, som var och en kan konstatera i slutet av juni och början av juli månad, är den alltjämt en populär prydnad i många äldre trädgårdar, i synnerhet på landsbygden. Den brandgula liljan har dessutom hunnit bli en del av den vilda eller snarare förvildade floran, där den återfinns i närheten av gamla torpruiner och ödegårdar. Som odlingsväxt hör den främst hemma i gamla odlingar och står där som ett levande kulturminne från tidigare generationers odlingsmödor. Den vårdas av trädgårdsodlare för sin hållbarhet, magnifika blomning och för sin vackra färgs skull.²

Etnobiologins syfte

Under senare år har jag på nytt återvänt till etnobiologin – den vetenskap som undersöker vad jag brukar kalla de biokulturella domäner som uppstår i samspelen mellan människan och andra arter,

eller enklare uttryckt, sådana sammanhang där en växt, svamp eller djur på något sätt har eller har haft betydelse i hushållning, symbolsammanhang eller tankevärld i traditionella samhällen. Etnobiologins primära uppgift är att studera hur allmogen, eller andra grupper i förindustriella och lågteknologiska samhällen, uppfattar, nyttjar och förvaltar de omgivande biologiska resurserna. För svenska förhållanden är det fråga om i första hand om historiska omständigheter.

Genom att undersöka *det meningsbärande system*, som vi kallar traditionell ekologisk kunskap, utifrån dessa människors egna perspektiv, alltså inte utifrån biologiska klassifikationer och vetenskapliga uppfattningar, kan etnobiologin få oss att förstå den växelverkan som föreligger mellan människa och exempelvis en specifik växtart i miljöer med traditionell hävd. De biokulturella domäner som uppstår i detta samspel innefattar inte bara ekonomiska aspekter (vad exempelvis en växt kan användas till), utan i lika hög utsträckning kognitiva och symboliska sammanhang, det vill säga hur man benämner, klassificerar, uppfattar och förhåller sig till olika folkliga taxa. Häri ryms också erfarenhetsbaserade och hävdvunna kunskaper.³

Vid sidan av vilda arter, som i olika utsträckning varit föremål för medveten eller omedveten förvaltning av människan, har hon också hållit sig med domesticerade växter och djur i hennes omedel-

bara närhet. Samtidigt kan man konstatera att i synnerhet vad gäller växter, är gränserna mellan det odlade och det vilda ofta flytande.

Det traditionella landskapet, som genom olika tekniker och produktionsformer, också ständigt var utsatt för människans påverkan, innehöll inga mystiska vrår eller detaljer. Människorna visste vad som växte och levde där och hon följde noga årstidens växlingar samt iakttog förändringar i faunan och floran. Skogen, ängen och vattendragen var viktiga förråds-kammare i ett samhälle där självförsörjningsgraden var hög. Man kände de arter som fanns i omgivningen och vad de kunde brukas till. För en uppländsk bonde kunde sådana traditionella kunskaper innefatta allt från känne- domen om vilka träslag som var bäst lämpade till husbygge, båtkonstruktion, lieskaft och räfs-pinnar till att låta hassel- snåren stå kvar intill gårdarna för att skänka skugga åt den vilande boskapen, topphugga träden för att öka foder- produktionen eller veta var man skulle samla in den bästa mossan som man kunde täta fogarna i husen med.

Omgivningen tillhandahöll biologiska resurser som kunde användas till virke och slöjdråvara, för hygieniska ändamål, huskurer, gifter och ohyre-bekämpning, som tobakssubstitut, nödbröds-sämnen, livsmedel och till dekorationer. Men allt var inte användbart; en del noterade man för att de luktade illa eller hade andra

utpräglade egenskaper; andra tillskrev man olika föreställningar eller såg som tecken på att något var i färde i markerna eller bland boskapen. Vissa väckte irritation för att de var till besvär när man plöjde eller harvade, andra för att de ansågs förorena spannmålsskörden. Ibland missförstod man, åtminstone utifrån våra vetenskapliga insikter, parasiters eller ogräs betydelse, ibland hade man djupa och detaljerade insikter om ekologiska förhållanden som vi ännu inte förstått vidden av. Utifrån allmoge-befolkningens perspektiv var emellertid all denna kunskap relevant och viktig.

Levande kulturminnen

Biologen Nils Dahlbeck skriver i en artikel publicerad i årsboken *Uppland* 1941 om vad han kallar levande *kulturminnen*. Dit hör exempelvis vårdträden som hotades av den växande bränslebristen under andra världskriget och säkert föranledde hans artikel, men också, som han framhåller, många tidigare odlingsväxter som fanns kvar som relikter i landskapet och som påminde om den roll de spelade för tidigare generationer i Uppland. På så vis tjänade de som historiska vittnesbörder på samma sätt som bevarade byggnader och föremål. Många av dessa arter är nu försvunna eller är på väg att dö ut. Förändrade brukningsmetoder, uppsnyggingar av närmiljön kring ladugårdar

och gårdsplaner samt expanderade bebyggelse har lett till att de inte längre kan finnas kvar. Vår tids livsstilar och de nya kunskaper som ersatt de traditionella – behovet av läkeväxter till boskopen är exempelvis helt eliminerat – har också bidragit till att många äldre odlingsväxter försvunnit.⁴

I kulturhistoriska skildringar kan vi ibland finna konkreta uppgifter om vilka odlingsväxter man höll sig med på den uppländska landsbygden. Edvin Thorsén uppger exempelvis att de uppländska torparna endast hade ett fåtal prydnadsväxter vid torpstugan. Dit hörde en rabatt med resedor och några solrosor. I övrigt var det mest nyttoväxter och han exemplifierar med fläderbuske (*Sambucus nigra*), som främst tjänade som medicinalväxt för allmogen. Johan Fischerström meddelar från Mälardalen att den växte "vid byar och gårdar, alltid så mycket, at mos kunde kokas af bären, åtminstone til husbehof".⁵

Libstickan i allmogetäppor

Vid de uppländska torpen fanns också vanligen libsticka (*Levisticum officinale*), eller *lipsticka* som upplänningarna sade. Den planterades, skriver Thorsén, vid förstukvisten, "hade en vedervärdig lukt och användes till någon slags dekokt som gavs åt korna vid kalvningen".⁶

Förmodligen inkom libstickan i Norden

redan vid tiden för kristendomens införande. Den odlades allmänt av allmogen över hela Sverige i äldre tid. Mot slutet av 1800-talet upphörde den aktiva odlingen av libstickan i trädgårdarna. Fortfarande finner man den kvarstående vid gamla uthus och på ödetomter.

Under 1700- och 1800-talen tillhörde den allmogens medicinalväxter och odlades i första hand för att bota boskapsjukdomar. De bevarade recepten är många. Vid Finnberga i Västmanland noterade Anders Barchaeus på 1700-talet att den odlades som ett verksamt medel mot boskapskrämpor och från Ljusnarsbergs socken berättas 1813 att vid *skravel-sjukan* hos boskap ordinerade man där en blandning av lök och libsticka, "hvilken sednare till sin nytta uti Boskaps-Medicinen här är allmänt känd och planterad".⁷

Den användes också i huskurer för människor. Libsticka ingick exempelvis i en smorning mot *riset*, det vill säga engelska sjukan, enligt ett recept från Fasterna socken i Uppland: Smorningen skulle ske sju kvällar i rad och den bestod av dyvelsträck, vitlök, tibastbär, bolmörtsblommor, libsticka, malört, sot, smör och ister.⁸

Libstickan planterades vidare för att hålla ormar borta från gården. Adam Afzelius uppger 1787 att den växer vid bondstugor, i synnerhet i Uppland och Västergötland, "där hon ofta utan all stängsel och vård växer frodigt och för-

öker sig; planterad vid hus, afhåller därifrån Tomt-ormar, som sky för dess luckt". Detta är väl belagt i upppteckningar och kulturhistoriska skildringar från olika orter runt om i Sverige. Även möss och andra skadedjur hölls borta med libstickans hjälp. I uppländska Börstil kallades den *bromslibsticka*, eftersom den användes som medel mot broms. Man gned in hästen på de ställen där bromsen var besvärligast. Även en avskuren bit av växten kunde hängas i selkroken för att avskräcka bromsarna, uppger en lantbrukare från socknen.⁹

Gårdsnära växter

Kvarvarande växtlighet, antingen som odlingsrester eller förvildade i det uppländska landskapet, pekar också på andra odlingsväxter som tidigare fanns i allmogeträdgårdar och prästhem. Dessa växter, som kan karakteriseras som gårdsnära arter, utgör i hög grad levande kulturminnen. Vi finner dem främst vid bebyggelse, nära gårdar och på gamla tomter. Jag har tidigare diskuterat kransborre (*Marrubium vulgare*) och lungrot (*Chenopodium bonus-henricus*) utifrån uppländska belägg. Från Ekerö i Uppland noterade exempelvis Johan Fischerström 1782 att lungrotten – namnet är förövrigt första gången dokumenterat just från Uppland – växte i stor myckenhet vid Rödsten: "Jag frågade folket om de kände egen-

skaperna af denna örten. De bekräftade at den med bästa framgång brukas emot svullnader".¹⁰

Vi kan också nämna taklök (*Semprevivum tectorum*). Få växter har så nära anknytning till bebyggelse som taklöken, en lågvuxen suckulent med ursprung i Medelhavsområdet. Den har sedan medeltiden, med människans hjälp, spritts över stora delar av Europa. I Sverige har den odlats på torv- och halmtak samt på kyrkogårdsmurar. Det uppges att den planterades som brandskydd på taken i äldre tid. De äldsta skriftliga beläggen om dess förekomst från Sverige är från 1662 och emanerar från Varberg respektive Gotland.¹¹

Taklöken höll inte bara ihop taket och gav huset lycka. Det har dessutom varit en utbredd uppfattning, "att dess saftfullhet och grofbladighet skydda taken från tändning af skorstenseld". Växten ansågs också ge skydd mot åskblixtnars skador. I Uppland tycks den dock ha varit ganska ovanlig på torvtak, åtminstone av Erik Almquists utredning att döma. Den fanns dock på torvtaket vid Linnés Hammarby.¹²

Numera förekommer taklöken förvildad, vanligen i närheten av gamla växtplatser där den en gång i tiden användes som taktäckare. När de gamla taken ersattes av modernare, mindre brandfarligt material, kände allmogen ofta omsorg om sina taklökar och planterade ut dem på lämpliga platser som berghällar

och stenmurar kring tomter och kyrkogårdar.

Akleja (*Aquilegia vulgaris*), införd i Norden kanske redan under medeltiden, var allmänt odlad av allmogen och finns alltjämt kvar i gamla trädgårdar och på ödetomter, men också förvildad i landskapet. Den gammaldags blå aklejan är i högsta grad ett levande kulturminne, som i handeln sedan länge ersatts av nyare former och hybrider. En annan gammal trädgårdsväxt är rödfibblan (*Hieracium aurantiacum*), som finns kvar i många äldre trädgårdar och ibland även förvildad sig. Här bör också nämnas trädgårdsnattviol (*Hesperis matronalis*) och den lättspredda krolliljan (*Lilium martagon*). Jag vill därtill nämna randgräs (*Phalaris arundinacea f. picta*) – ”ofta odlad” skriver Erik Almquist 1929 – som man ibland kan se som gammal odlingsrest.¹³

Under senare år har gjorts inventeringar vid gamla torplämningar runt om i Sverige. Även från norra Uppland föreligger en studie från övergiven torpbebyggelse kring Tierp och Östhammar, som ger intressanta inblickar i vilka odlingsväxter som inbyggarna där höll sig med. Studien visar att krusbär (*Ribes uva-crispus*), äppelträd (*Malus domestica*) och syren (*Syringa vulgaris*) var vanliga vid torpen, men även malört (*Artemisia absinthium*), ängsnäva (*Geranium pratense*), myskmalva (*Malva moschata*), körvel (*Myrrhis odorata*) med flera arter fanns det fortfarande spår av. Vi ser att det rör-

de sig om såväl nyttoväxter som rena prydnadsarter.¹⁴

Till de levande kulturminnena får vi förstås också räkna regelrätta botaniska souvenirer som återfinns i våra trädgårdar. I Uppland har sådana inte sällan hämtats från Linnés Hammarby. De återfinns numera i trädgårdar och på övergivna tomter inte bara i Uppsalas omnejd, utan också runt om i landskapet och även i andra delar av Sverige. Särskilt bör nämnas hammarbytaklök (*Jovibarba sobolifera*) och sibirisk nunneört (*Corydalis nobilis*), vilka båda finns spridda på många lokaler i Uppsalas omgivning.¹⁵

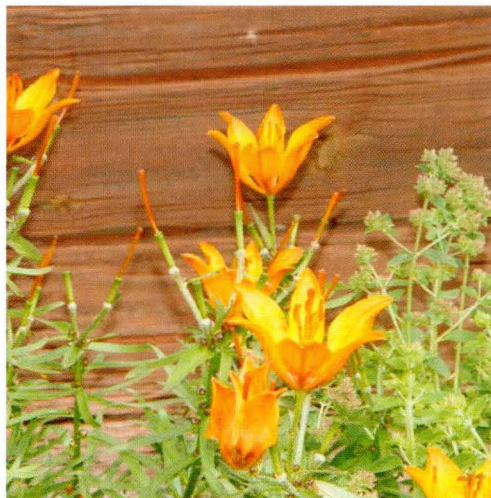
Det biologiska kulturarvet och etnobiologin

De gamla trädgårdsväxterna är inte bara levande kulturminnen och en del av vårt biologiska kulturarv, som Mårten Aronsson vid Skogsstyrelsen kallar dem. Trädgårdsväxterna väcker också minnen och skapar associationer hos betraktaren. Jag kommer själv ihåg den brandgula liljan från Bergslagens kvarvarande allmogemiljöer. När jag som barn, tillsammans med min farmor som kände bygdens folkliga flora, botaniserade i närheten av äldre torp och bergsmansgårdar i Karlskoga och Nora Bergslager i slutet av 1960-talet, intresserade vi oss också för de gamla trädgårdsväxterna.

En del av dessa trädgårdsväxter hade

sitt ursprung i den vilda floran. Min farmor hade exempelvis själv i sin trädgård en buske av blåtry (*Lonicera caerulea*), som hon hade hämtat från Älvlången. Den var något av en karaktärsväxt i området och för min farmor tjänade den som ett slags minne från hennes gamla hembygd i Vikern, där hon sedan barnsben var väl förtrogen med den. Andra växter i de gamla trädgårdarna hade främmande ursprung och stod nu kvar förvildade eller som odlingsrester. Särskilt den brandgula liljan, med dess rika och prunkande blomning, tyckte jag mycket om. På något sätt hörde den hemma i det bonde- landskap som vi såg resterna av.

Inom etnobiologisk forskning har också allmogens gamla odlingsväxter hamnat i fokus under senare år. Det finns förstås ingen anledning att göra något åtskillnad mellan vad som odlades och vad som fanns vildväxande. Människan nyttjade och förhöll sig till en mängd växter och djur och de utgjorde alla, oavsett ursprung, en del av hennes miljö. Människorna i det förindustriella Sverige odlade som vi sett inte bara spannmål och foderväxter, utan också en rad andra växter som kom till användning för olika ändamål. En del användes till human- och boskapsmedicin, några höll ormar och skadedjur borta, medan andra var kryddörter. Vissa växter hade man enbart för att de doftade gott eller helt enkelt var vackra. Dit hör de blomväxter som återfanns i allmogens trädgårdar.¹⁶

*Brandgul lilja på Disagården i Gamla Uppsala.
Foto Ingvar Swanberg.*

Brandgul lilja

Den brandgula liljan är kanske mer än någon annan växt förknippad med gamla täppor. "Den blommar glatt vid torparstugans dörr och med sina lysande blommor ger den en prägel av skönhet och livlighet åt sin enkla omgivning", citerar Sven H. Hallquist 1916. Författaren Fredrik Sundstedt meddelade 1934 att den växer "vid varje torparstugas dörr, är fattigmans bästa blomsterfröjd på sommaren och gläder hans bin med sina lysande och innehållsrika kalkar". Trädgårdsskribenten Karin Berglund räknar den till torparblom-

morna: "Den står där som ett monument över människors skaparkraft och skönhetslängtan".¹⁷

Trots sin betydelse i allmogens trädgårdar är dess historia märkvärdigt lite känd i Sverige. I de flesta översikter över allmogeväxter behandlas den mycket kortfattat. Arten är flerårig och blir omkring meterhög. Den har en vit lök och brunfläckig, räfflad stjälk. Bladen är ungefär tio centimeter långa och har groddknoppar i bladvecken. De doftlösa blommorna, som är trumpetformiga, sitter upprätta i klase. Arten hör ursprungligen hemma i mellersta Europas bergstrakter, men nådde enligt vissa uppfattningar genom odling Norden redan under medeltiden. Rutger Sernander fann den exempelvis intill Riseberga klosteruin: "Brandliljan var fordom en mycket högt uppskattad prydnadsväxt. Den användes under medeltiden och långt in i nyare tid även i medicin. Ingenting förbjuder att vi här ha en rest av klostrets odlingar".¹⁸

Några belägg för att den brandgula liljan odlades redan under medeltiden har vi emellertid inte funnit. Förmodligen odlades den i Tyskland under 1500-talet, där den var känd under benämningen *Goldlilie*. Den omnämns också i tyska örtaböcker vid mitten av 1500-talet, men det kunde förstås handla om den vilda arten som fanns i Alperna. Några belägg för dess förekomst som odlingsväxt i Norden föreligger inte förrän un-

der 1600-talet. Det gäller förövrigt många andra arter som slentrianmässigt brukar betraktas som "medeltida", exempelvis pestskråp (*Petasites hybridus*).¹⁹

I såväl Danmark som Sverige finns, så vitt jag känner till, inga uppgifter om den brandgula liljans förekomst förrän på 1600-talet. Den avbildas av Simon Paulli i *Flora danica* 1648 och finns också omnämnd i andra danska arbeten från 1600-talet. Att den var känd i Sverige under 1600-talets förra hälft framgår av att Johannes Franckenius förtecknar den i *Speculum botanicum* (1638) som *Gull-liljer* och i *Speculum botanicum renovatum* (1658) som *Stoor Gull-Liljer*. Den finns listad som odlad i Uppsala av Olof Rudbeck 1685.²⁰

Den brandgula liljan uppträder i Norden i två former, dels huvudarten *Lilium bulbiferum ssp. bulbiferum*, dels underarten *Lilium bulbiferum ssp. croceum*. I svensk handbokslitteratur ges inte så mycket vägledning om den senare underartens förekomst. Den tycks i Sverige mest finnas i södra delen av landet och kallas ibland *saffranslilja*. Namnet är belagt i en handbok för trädgårdsskötsel från 1876, men har utländska förebilder. Först på 1800-talet tycks plantskolorna ha gjort åtskillnad mellan de båda formerna, enligt en dansk författare. Saffransliljan förefaller vara den som vanligen förekommer i kontinentala trädgårdar, medan huvudarten dominerar i de nordiska länderna.²¹

Namngivning

Den *brandgula liljan*, i moderna handböcker ibland kallad *brandlilja*, har förstås fått sitt namn efter blommans karakteristiska färg. Det förra namnet finns belagt i svenskan sedan slutet av 1600-talet, medan det senare används i litteraturen först 1870 på förslag av Nils Lilja. Namnet *brandlilja* förekommer sedan i rekommenderande riksnamnslistor och ersätter under 1900-talet så småningom namnet *brandgul lilja* i Krok & Almquists skolflorea, som tjänat som rättesnöre för generationer växtintresserade. Något egentligt skäl till varför vi skulle acceptera *brandlilja* framför det äldre och hävdvunna *brandgul lilja* har emellertid aldrig getts. Det har varken med uppbyggnad av namnet eller med botaniska fakta att göra (förleden *brand-* förknippas dessutom vanligen med växter som återfinns på svedjor och efter skogsbränder). Namnet *brandgul lilja* används i många äldre handböcker under 1700- och 1800-talen. Elias Fries ger också benämningen *brandgul lilja* som enda variant i sin *Kritisk ordbok öfver svenska växtnamnen* (1880). Namnet *brandgul lilje* används för övrigt i danskan redan 1648 hos Simon Pauli.²²

Sökningar på internet visar att båda namnen tycks vara ungefär lika populära i utlagda texter. Det är mest fackbotanister som kallar den *brandlilja*, medan trädgårdsmänniskor spontant fortfarande

använder namnet *brandgul lilja*, som dessutom har prioritetsrätt framför *brandlilja*. Uppenbarligen har *brandgul lilja* folklig förankring – det var exempelvis det namn jag lärde mig som barn. Det är väl också fint att adjektivet 'brandgul' lever kvar i ett växtnamn. Många skäl talar för att *brandgul lilja* är att föredra framför *brandlilja*. Namnet *brandgul lilja* står dessutom i samklang med allmogens benämningar på arten, vilken just kallades *brandgul lilja* eller som i Skåne och Halland enbart *brandgula*. Av samma skäl har den kallats *brandgulnubb* (Djura) och *brandgulrosa* (Leksand) i Dalarna. Även i Danmark har man i folkmun tagit fasta på dess *brandgula* färg: *brandgul lilje*, *brangonelje*, *brankelilje* m.fl. Från Ål socken i Dalarna meddelas att man kallade den *rödrosa* – 'rosa' betyder blomma på dialekt – och i Leksand till och med *roslök*. I sydvästra Finland har den vanligen kallats *eldslilja*, ett namn som ansluter till danskans *ildlile* och tyskans *Feuerlilie*.²³

Rik på folkliga benämningar

I Halland var den känd under benämningen *stakros*, som syftar på dess kraftiga stjälk. Namnet *stubbrosa*, som är känt från såväl Halland som Hälsingland, ansluter till samma motiv. Ett folkligt namn med stor spridning i landet – det tycks fortfarande användas både i mellersta Norrland (Jämtland, Ångermanland) och

södra Sverige (Småland, Skåne) – är *kejsarkrona*, ett namn som i handbokslitteraturen numera ofta förbehålls en annan trädgårdsväxt. Benämningen *kejsarkrona* för brandgul lilja är också känd från Åland och svensktalande delar av sydvästra Finland. Andra liknande namn i svensk-Finland är *kejsarblomma* och *kejsarklocka*. Även i Norge kallas den, exempelvis i trakterna kring Agder, för *keiserkrona*. Nils Lilja anger namnet *kejsarkronor* 1838 för arten i Skåne och det återfinns också i Nils Johan Scheutz smålandsflora från 1864. Namnet är förstås inte felaktigt, utan ett uttryck för den varierande folkliga namngivningen. Det är heller inte ovanligt att folkliga namn används för flera arter, eller att ett växtnamn överförs från en art till annan. Motivet här är förstås liljans ståtliga växt och rikliga blomning. Från Högsby i Småland uppges att den kallades *kanälskekrona*.²⁴

Den brandgula liljan blommar i början av högsommaren. I Danmark och sydligaste Sverige blommar den omkring den gamla Sankt Hansdagen (24 juni) och kallades därför *Sankt Hansört* ibland annat skånska Simris och Vallby. På Bornholm hette den *Sankt Hans lilje* och det kan nämnas att den i Italien faktiskt också dialektalt hetat *fiur de San Giuan* (Lombardiet), *sciù de San Zane* (Piemonte) och *fior de San Zuàne* (Belluno, Venezia), det vill säga 'San Giovanni's blomma'. I vissa trakter av Italien menar man emel-

lertid att blomningen sker omkring Antoniusdagen den 13 juni och kallar liljan för *gigliu de San Antoni* (Ligurien) och *sciù de San Antoniu russu* (Ligurien).²⁵

Ett i övre Dalarna spritt namn är *snusgubbe*, som uppges komma av att om man luktar på blomman, så får man lätt mörkt frömjöl under näsan. Kanske här rör detta namn från barns växttraditioner. I Danmark tog nämligen barnen fasta på detta faktum och brukade narra andra barn eller vuxna att sticka näsan djupt i blomman ("eftersom den luktar så gott") så att den färgades gul av frömjölet. Liljan kallades därför också *gulnæser* på östra Jylland. Det kan också jämföras med ett par folkliga namn från tysktalande områden vilka också anspelar på att man får frömjöl på näsan. Även därifrån är dessa barnens små busstreck belagda. Från Lauenberg i Schleswig uppges att den kallas *Snuutfarber* och på skilda håll har den benämnts *Nasenbeschiesser*. Enligt Birgitta Carlberg, som studerat växtens förekomst i gamla allmogeträdgårdar i Södermanland, kallades den ibland för *getarsel*. Hon förmodar att namnet har med liljans lukt att göra, men så vitt jag vet är den ganska doftlös. Det föga smickrande namnmotivet är nog att söka någon annanstans.²⁶

Särskilt i Dalarna tycks artens förekomst vara förknippad med specifika platser. Liljan väcker ju uppmärksamhet med sin färg och iögonfallande blomning. Man har helt enkelt observerat att den

planterats eller förvildats där. Detta har också fungerat som namnmotiv. I Gagnef hette den *flodaros*, medan den i Floda socklen kallades *risåstoppa* eftersom den växte vid fåbodstället Risåsen. I Evertsberg kallades den *nybodkarl*. Enligt Carl Gustaf Färje har namnet getts efter ett fåbodställe i bygden där den först sågs.²⁷

I allmogeträdgården

Vi antar att den brandgula liljan började odlas som trädgårdsväxt under 1600-talet i Sverige. Under 1700-talet spred den sig som rabattväxt i herrgårdarna. Linné odlade den förmodligen på Hammarby. Redan under senare hälften av 1700-talet hade den emellertid börjat finna vägen till allmogens trädgårdar, något som Pehr Osbeck bekräftar från Halland med formuleringen att den växer i "Kåltäpporna hos Allmogen".

Det skall tilläggas att i de gamla allmogeträdgårdarna fanns överhuvudtaget inte så många blomsterväxter. Där fanns i första hand kryddörter (kummin, malört), växter som skulle skrämja bort ormar eller användas till boskapsmedicin (libsticka) samt väldoftande växter (renfana, lavendel, åbrodd) till kyrkobuketten och klädska. Under 1800-talet kommer dock även blomsterväxter in i allmogens trädgårdar. Särskilt torparna tycks ha velat ha vackra blommor omkring sig. Det är bland bondpioner, storm-

hattar, stockrosor och tusenskönor som den hör hemma. Den brandgula liljan passade in i denna miljö. Dessa arter svarade mot torparnas skönhetsuppfattningar, var lättodlade och förökades lätt. Blomningen var riklig och påtaglig.²⁸

Rutger Sernander som på 1930-talet undersökte floran vid gamla allmogeträdgårdar i Närke fann den brandgula liljan tillsammans med en rad andra arter. Av den botaniska litteraturen och av kvarvarande odlingsrester från hela södra och mellersta Sverige upp till mellersta Norrland att döma har den brandgula liljan varit en spridd odlingsväxt. Hampus Wilhelm Arnell, som gett en fin översikt av allmogeträdgårdarnas växtbestånd från Gästrikland i början av 1900-talet, meddelar att den brandgula liljan var "en af de allmänaste prydnadsväxterna vid allmogehem" och tillägger att den knappast odlas längre vid herrgårdarna. Från Västmanland uppger Ulf Malmgren att ingen odling är känd i landskapet före 1800-talet. Albin Johansson inhämtade på 1920-talet från Sundängens lövängsområden i Västmanland "att liljan fanns där i början av 1800-talet, men säkerligen har den ditkommit mycket längre tillbaka i tiden".²⁹

Användning

Någon egentlig nytta annat än som trädgårdsväxt har man förmodligen aldrig tillskrivit den brandgula liljan i Norden.

Möjligen då att barn kan ha tyckt det varit skojigt att lura folk att lukta på den. I dess vilda hemtrakter Alperna har den däremot kommit till nytta, bland annat för att framställa kaffesurrogat och i folkmedicin. Löken har man burit som ett slags kärleksamulett.

I vissa delar av Österrike kallades den *Donnerrosen* (Kärnten) och *Donnerblum* (Tyrolen) för att den ansågs dra blixten till sig, och fick därför inte tas in i husen. Förmodligen ligger det någon slags likhetsmagi bakom denna föreställning. Blommans färg erinrar om blixtn och eld. Enligt uppgifter i äldre litteratur, återgivna även i Sverige, har man i Italien ätit lökarna.³⁰

Förvildad

Huvudarten sprider sig lätt med sina groddknoppar som sitter i bladvecken. Det äldsta belägget för att den verkligen är förvildad i Sverige är från 1761. I en lista över novitier i den vilda floran i Sverige, införd som en bilaga i Carl von Linnés *Fauna svecica*, uppger han från Södermanland att den brandgula liljan förekom "massvis" i en ekbacke på Aspö. Anders Jahan Retzius utbroderar Linnés uppgift några år senare och skriver att på Aspön i Mälaren "i en skogsbacke växer den öm-nigt wild, utan twifwel för längre tid sedan kommen från en Trägård, hwar växten annars odlas för sina wackra blommor".

Pehr Osbeck uppger från Halland 1788 att den "planterar sig sjelf vid buxbomshäckarna uti Hasslöfs Trädgård".³¹

Under 1800-talet var den redan etablerad som förvildad på många håll. I Gellerstedts närkesflora från 1857 uppges enbart som förvildad nära Kils kyrka. Från andra håll i mellersta Sverige var den redan spridd i landskapet. Daniel Müller noterar den i Hammarbys omgivningar vid mitten av 1800-talet. "Allmän och outödelig", uppger en författare 1844 från Kvisthamra ängar i trakterna av Norrtälje. Den förekom tidigare i stor mängd på slåtterängarna på Mäläröarna, inte bara på Aspö, där den ännu rapporterades 1907, utan även på andra öar. Från Skälby ängar på Överselö minns Fredrik Rutger Aulin från slutet av 1840- och början av 1850-talet, att den brandgula liljan fanns på "dessa glest ekbevuxna hårdvallsängar, belägna långt från någon boning, i sådan mängd, att jag brukade plocka buketter af den. I slutet af 50 talet uppodlades marken, men växten höll sig kvar bland råg och timotej". C. F. Nyman uppger 1868 att den "förekommer förvildad på åtskilliga ställen i södra och medlersta Sverige, på andra kanske verkligt vild, såsom på Kinnekulle och Billingen".³²

Den omnämns som förvildad i de flesta publicerade lokal- och provinsfloror från södra och mellersta Sverige. Den påträffas kvarstående som odlingsrest vid gamla husgrunder. Erik Almquist

meddelar i sin avhandling om den uppländska floran 1929 att den återfinns förvildad i parker och kring ödetomter, men är vanligen sparsamt förekommande. Vid de inventeringar av ödetorpsfloran som genomförts under senare år exempelvis i Värmland, Östergötland och Södermanland tillhör den brandgula liljan en av de arter man påträffat som kvarlevande odlingsrest. Inventeringen av torplämningar i norra Uppland 2001 visade att den brandgula liljan också där var en tämligen vanlig kvarvarande kulturväxt.³³

En nordisk trädgårdsväxt

Även i Norge har den brandgula liljan odlats av allmogen och den finns fortfarande kvar i landsbygdens trädgårdar ända upp till norra delen av landet. Den brandgula liljan har också varit allmänt odlad i hela Finland. Även på Färöarna tycks den trivas, fastän den aldrig förvildats där. Intressant nog är det i första hand i Sverige och Norge som den har förvildats. En äldre dansk flora uppger däremot att den där enbart sällan förekommer som förvildad. Från Bornholm, där den också odlats i trädgårdarna, rapporteras den dock som förvildad på 1880-talet. En dansk flora från 1960-talets början ger intrycket ("af og til forvildet") att den ändå inte är så vanlig som förvildad i Danmark.³⁴

Här är inte utrymmet att diskutera

den brandgula liljans plats som trädgårdsväxt i 1800-talets övriga Europa. Den fanns tidigare i tyska bondeträdgårdar, där den emellertid numera fallit i glömska. Vi vet också att den ingick i de bosniska böndernas trädgårdar. Den brandgula liljan var förmodligen en spridd odlingsväxt i det gamla Europa, men har sedan slagits ut av andra liljearter och -hybrider. Den tycks ändå i stor utsträckning vara en lilja som bevarats i många trädgårdar och som förvildats i Norden, medan den exempelvis på de brittiska öarna lyser med sin frånvaro i olika handböcker.³⁵

I Norden har den brandgula liljan, genom spridning bland torpens och bondhemmens trädgårdar under 1800-talet, kommit att förknippas med dessa befolkningsskikt. Den fyllde ett skönhetsbehov som växte fram även bland allmogen och den var dessutom lättodlad. Jag vet av erfarenhet att den också följt med till arbetares egnahem och sommarstugor. Däremot har den i vissa kretsar setts med visst förakt under 1900-talet och inte varit självklar som trädgårdsväxt, trots dess hårdighet långt norrut och rikliga blomning under sommaren. Medan den vanligen saknas i yngre trädgårdar har den brandgula liljan levt kvar i framför allt äldre trädgårdar eller som odlingsrest och rentav förvildad i närheten av övergivna gårdar. Brandgul lilja har länge varit svår att uppbringa i handeln och odlare har därför varit beroende av att vårda

egna bestånd eller skaffat den från andra gamla odlingar. Under senare år har den brandgula liljan fått en renässans. Med det ökade intresset för traditionella odlingsväxter har man på nytt börja uppskatta arten. Nu tillhandahålls den också av vissa handelsträdgårdar.³⁶

Noter

- * Ett stort tack till professor Mats Rydén som gett mig värdefulla synpunkter på manuskriptet.
- 1 Rutger Sernander, "Meddelanden från den linneanska stiftelsen på Hammarby V", *Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift* 16 (1933), 139; Pehr Osbeck, *Utkast til Flora Hallandica* (Göteborg 1788), 14.
  - 2 Maria Flinck, *Tusen år i trädgården* (Stockholm 1994), 149–156.
  - 3 Lättillgängliga översikter av etnobiologin som vetenskap och dess historia ges i Ingvar Svanberg, "Människan, växterna och djuren", i *Människan och naturen: etnobiologi i Sverige* 1, red. Börge Pettersson, Ingvar Svanberg & Håkan Tunón. Stockholm: Wahlström & Widstrand 2001, 13–20; densamme, "Att se med allmogens ögon", i *Ett växande vetande. Vetenskapsrådets temabok 2002* (Stockholm 2002), 45–56 samt densamme, "Ängsskären (*Serratula tinctoria*) som färgväxt i 1700-talets Europa", *Svenska Linné-sällskapets Årsskrift 2002–2003* (2004), 49–68.
  - 4 Nils Dahlbeck, "Levande kulturminnen", *Uppland* 1941, 121–128.
  - 5 Johan Fischerström, *Utkast til en beskrifning om Mälaren* (Stockholm 1785), 267.
  - 6 Edvin Thorsén, *Uppländskt torparliv* (Stockholm 1949), 21.
  - 7 Exempelvis Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala: ULMA 20 741 (Knivsta sn, Upl.); ULMA 27 194 (Börje o Åkerby sn, Upl.), ULMA 20 452 (Hellvi, Gtl.), ULMA 194:23 (Stenåsa, Öl.), ULMA 2343:3 (Ulrika, Ögl.), ULMA 2251:2 (Udenäs, Vgl.), ULMA 517:90 (Gåsborn, Vrml.), ULMA 2472 (Alfta, Häls.), ULMA 1301:17 (Arnäs, Ång.) och ULMA 15 868 (Åsele, Lpl.). Se också Anders Gustaf Barchaeus, "A. G. Barchaei resa genom Västmanlands län 1772", *Västmanlands fornminnesförenings årsskrift* 13 (1923), 36; E. G. Hammarström, *Försök till Beskrifning öfver Ljusnarsberg eller Nya Kopparbergs socken* (Örebro 1813), 15.
  - 8 Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala: ULMA 12 676 (Fasterna sn, Upl.).
  - 9 Adam Afzelius, "Anmärkningar vid Svenska Växternas Kännedom", *Kongl. Vetenskaps Academiens Nya Handlingar*, 8 (1787), 247; Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala: ULMA 27 194 (Börje & Åkerby, Upl.), ULMA 20 452 (Hellvi, Gtl.), ULMA 2146:2 (Rapestad, Ögl.), ULMA 30 156 (Tjärestad, Ögl.), ULMA 1836 (Väversunda, Ögl.), ULMA 1848:11 (Vårdsnäs, Ögl.), ULMA 25 607 (Sköllersta, Nr.), ULMA 6321 (Gunnarskog, Vrml.), ULMA 621:10

- (St. Tuna, Dlr.), ULMA 11 033 (Ål, Dlr.) och ULMA 884 (Vilhelmina, Lpl.).
- 10 Ingvar Svanberg, "Kransborre (*Marrubium vulgare*) som odlingsväxt i Sverige", *Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv* 327 (2002), 217–231; densamme, "'Växer på Uppsala gator': lungrot (*Chenopodium bonus-henricus*) som levande kulturminne", i *Växter i Linnés landskap*, red. Mariette Manktelow & Ingvar Svanberg (Uppsala 2004), 107–128; Johan Fischerström, anfördt arbete, 28,
- 11 Tamás Grynaeus, "'Ear-Herb' (*Sempervivum tectorum* L.) in Hungarian Ethnomedicine", *Acta Ethnographica Hungarica* 46, sid. 261–271; Rolf Nordhagen, "Taklauk og fjellkaur: noen botaniske refleksjoner i anledning av Inga fra Varteigs jernbyrd i Bergen år 1218", *Maal og Minne* 1934, 101–109; Axel Lange *Fynske plantenanavne og folkminster om planter* (Krarup 1932), 47–48; Ernst Nilsson, "Taklök och lök som växer på tak", *Svensk botanisk tidskrift* 76 (1982), 313–314; Kjell Georgson m.fl., *Hallands flora* (Lund 1997), 42–42; Johan, Lange, *Kulturplanternes indførselhistorie i Danmark* (Frederiksberg 1999), 323.
- 12 Richard Dybeck, "Blommor ur en Svensk Örtekrants", *Runa: Antiquarisk tidskrift* 1845, 62; densamme, "Om Växter, med namn efter Fornnordiska Gudomligheter", *Runa: Läsning för fäderneslandets fornvänner* 1849, 20; Erik Almquist, *Flora Upsaliensis. Uppsala-traktens växter: förteckning över fanerogamer och kärlkryptogamer* (Stockholm 1965), 161.
- 13 Kjell Lundquist, "Krolliljans (*Lilium martagon* L.) introduktion i Sverige", i *Nordisk trädgårdshistorisk forskning presenterad vid Krapperupsseminariet* 1997 (Lund 2000), 43–50; Erik Almquist, *Upplands vegetation och flora* (Uppsala 1929), 512.
- 14 Liv Lötberg, *Vilka botaniska naturvärden finns vid torplämningar i norra Uppland?* Skogsstyrelsen. Rapport 2003:7 (Jönköping 2003), 19.
- 15 Magnus Martin af Pontin, "Ett besök vid Linnés Landtställe, Hammarby", *Svenska Trädgårdsföreningens Årsskrift* 1835, 50; Erik Almquist, anfördt arbete 1929, 551; densamme, anfördt arbete 1965, 150, 161.
- 16 Etnobiologiska undersökningar av allmogeträdgårdar är ännu så länge ovanliga, se dock A. Agelet, M. Angels-Bonet & J. Vallés, "Homegardens and Their Role as a Main Source of Medicinal Plants in Mountain Regions of Catalonia (Iberian Peninsula)", *Economic Botany* 54 (2000), 295–309; Brigitte Vogl-Lukasser & Christian R. Vogl, "Ethnobotany as an Interdisciplinary Method for the Study of the Management of Agro-Biodiversity in Home Gardens of Alpine Farmers in Eastern Tyrol, Austria", i *Interdisciplinary Mountain Research*, eds. Roberta Bottarin & Ulrike Tappeiner (Bozen 2001), 264–273.
- 17 Sven H. Hallquist, "Bland täppor och stugor: strövtåg i södra Södertörn", *Svenska Turistföreningens Årsskrift* 1916, 241–242; Fredrik Sundstedt, *Den svenska växtvärlden: en botanisk läsebok* (Stockholm

- 1934), 4; Karin Berglund, *Långtans blom-
mor: om gammaldags trädgårdsväxter*
(Stockholm 1987), 80.
- 18 Rutger Sernander, *Parker och trädgårdar i
det gamla Närke* (Stockholm 1933), 18.
- 19 Joseph Niessen, *Rheinische Volksbotanik 1*
(Berlin 1936), 180; Ingvar Svanberg,
"Pestskråp (*Petasites hybridus*)", i
Människan och floran: etnobiologi i Sverige 2
(kommande); jfr dock Knut Fægri,
"Pestrot (*Petasites hybridus*): en kloster-
plante p.p.", *Blyttia* 50 (1992), 115–119.
- 20 Johannes Franckenius, *Speculum botanicum
renovatum* (Upsalae 1658), B3; Simon
Paulli, *Flora Danica, det er: Dansk urtebog*
(Kiøbenhafn 1648), 75; Olof Rudbeck,
Hortus botanicus (Upsalae 1685), 66.
- 21 Johan Lange, *Kulturplanternes indførselhis-
torie i Danmark indtil midten af 1900-tallet*
(Frederiksberg 1999), 197.
- 22 Carl Fredrik Hoffberg, *Anvisning Til Wäxt-
Rikets Kännedom* (Stockholm 1792), 188;
Nils Lilja, *Flora öfver Sveriges odlade växter*
(Lund 1839), 82–83; Elias Fries, *Kritisk ord-
bok öfver svenska växtnamnen* (Stockholm
1880), 71; Axel Holzhausen, *Boken om liljor*
(Stockholm 1927), 82.
- 23 Sten-Bertil Vide, *Sydsvenska växtnamn* (Lund
1966), 49; Lars Levander & Stig Björklund,
Ordbok över övre Dalarne folkmål 1- (Uppsala
1961–), 186, 1971, 2043; Språk- och folk-
minnesinstitutet, Uppsala: ULMA 240:2:3
(Leksand, Dlr.); Johan Lange, *Ordbog over
Danmarks Plantenavne 1* (København 1959),
855; Axel Lange, *Fynske Plantenavne og
Folkeminder om Planter* (Espe 1932), 79;
- P. Hj. Olsson, "Svenska växtnamn i syd-
västra Finland", *Botaniska Notiser* 1896, 7.
- 24 Peter von Möller, *Ordbok öfver halländska
landskaps-målet* (Lund 1858), 184;
Fr. Wennberg, *Ordbok öfver allmogeord i
Helsingland* (Hudiksvall 1873), 72;
J. A. Wiström, "Ett blad ur Helsinglands
kulturhistoria", i *Redogörelse för Hudiksvalls
Högre Läroverk 1873/74* (1874), 18; Evert
Nilsson, "Liljor i norrländskt klimat",
Hemträdgården 1985:2; P. Hj. Olsson, anfört
arbete, 7; J. Ivar Liro, *Åländska växtnamn.*
Acta Societatis Pro Fauna et Flora Fennica
40:4 (Helsingfors 1915), 22; *Ordbok över
Finlands svenska folkmål 3* (Helsingfors
2000), 291; Nils Lilja, *Skånes flora* (Lund
1838), 142; N. J. Scheutz, *Smålands Flora
innefattande Kronobergs och Jönköpings Läns
Fanerogamer och Ormbunkar* (Wexjö 1864),
239; Vide, anfört arbete, 139, 282.
- 25 Vide, anfört arbete, 256; O. Penzig, *Flora
Popolare Italiana 1* (Genova 1924), 170.
- 26 Birgitta Carlberg, *Gömda växter i glömda
trädgårdar* (Stockholm 1988), 75; Lars
Steenland, *Älvdalska växtnamn förr och nu*
(Uppsala 1994), 17; V. J. Brøndegaard, *Folk
og flora: dansk etnobotanik 1* (København
1978), 185; Heinrich Marzell, *Wörterbuch
der deutschen Pflanzennamen 2* (Leipzig
1972), 1992–1993.
- 27 Carl Gustaf Färje, *Älvdalens flora: med art-
förteckning och kommentarer samt växternas
älvdalska benämningar* (Älvdalen 1958); 68;
Levander & Björklund, anfört arbete, 494,
1712, 1957; Språk- och folkminnesinstitu-
tet, Uppsala: ULMA 189:4 (Gagnef, Dlr.).

- 28 Mariette Manktelow, "Linnés Hammarby: ett blommande kulturarv", *Svensk Botanisk Tidskrift* 95:5 (2001), 251–313; Marie Hansson, *De skånska trädgårdarna och deras historia* (Lund 1997), 94, 136; Pehr Osbeck, anförnt arbete, 14.
- 29 Sernander, anförnt arbete, 166, 168; H. Wilh. Arnell, "Om allmogeträdgårdar i Gestrikland", *Svenska Trädgårdsföreningens Tidskrift* N.F. 1902, 59; Ulf Malmgren, "Från timjan till tok: ett bidrag till de i Västmanland odlade och förvildade växternas invandringshistoria", *Västmanlands fornminnesförenings årsskrift* 56 (1978), 9; Albin Johansson, "Sundängen bör skyddas", *Sveriges Natur. Årsbok* 1926, 145; Eva Franzén, "Halländska allmogeträdgårdar", *Varbergs museum. Årsbok* 1991, 22.
- 30 Richard Pieper, *Volksbotanik* (Gumbinnen 1897), 481; Marzell, anförnt arbete, 1293–94; Samuel Liljeblad, *Utkast til en Svensk Flora* (Upsala 1798), 137.
- 31 Carl Linnaeus, *Fauna svecica* (Stockholm 1761), 557; Anders Jahan Retzius, *Försök til en flora oeconomica Sveciae eller Svenska växternas nytta och skada i hushållningen* (Lund 1806), 451; Osbeck, anförnt arbete, 14.
- 32 J. D. Gellerstedt, *Nerikes flora* (Örebro 1857), 198; D. Müller, "Upsala trädgårdar och anläggningar", *Svea Folk-Kalender* 1858, 137; N. E. Forssell, "Anteckningar öfver vegetationen i trakten af Norrtelge", *Botaniska Notiser* 1844, 40; Hans Rydberg & Hans-Erik Wanntorp, *Sörmlands flora* (Stockholm 2001), 621; Fr. R. Aulin, "Anteckningar till Sveriges adventivflora", *Svensk Botanisk Tidskrift* 8 (1914), 369; Lars M. Larsson & Peter Danielsson, *Värmlands bergslags flora* (Filipstad 1994), 75; Arne Sjögren, *Kärlväxtfloran i Annehärad och Södra Råda* (Lund 1989), 65; Arne Sjögren, *Kärlväxtfloran i Hova socken* (Gullspång 1995), 71; Ulf Malmgren, *Halstahammar natur och flora* (Halstahammar 1970), 166; C. F. Nyman, *Utkast till svenska växternas naturhistoria eller Sveriges fanerogamer* 2 (Örebro 1868), 334.
- 33 Harald Fries, *Göteborgs och Bohusläns fanerogamer och ormbunkar* (Uddevalla 1971), 154; Georgson, anförnt arbete, 628; J. A. O. Skårman, "Bidrag till nordöstra Västergötlands flora", *Svensk botanisk tidskrift* 18 (1924), 267; Rikard Sterner, *Ölands kärlväxtflora* (Lund 1986), 193; Erik Almquist & Erik Asplund, *Stockholms-traktens flora* (Stockholm 1937), 189; Erik Almquist, *Dalarnes flora* (Lund 1949), 194; Fredrik Hård af Segerstad, *Den värmländska kärlväxtfloras geografi* (Göteborg 1952), 192; Per-Arne Andersson, *Flora över Dal* (Lund 1981), 143; Ulf Malmgren, *Västmanlands flora* (Stockholm 1981), 528; Erik Almquist, anförnt arbete 1929, 526; Carl-Johan Clemedson, *Kärnbo och Mariefred: kultur, vegetation, flora* (Nyköping 1973), 164; Fredrik Dahlstedt, "Bidrag till kännedomen om vegetationen i Gestrikland", *Svensk botanisk tidskrift* 10 (1916), 584; Th. Lange, *Jämtlands kärlväxtflora* (Helsingfors), 69; Bengt Danielsson, *Härjedalens kärlväxtflora* (Lund 1994), 279; H. Wilh. Arnell, "Anteckningar om södra Ångermanlands kärlväxter", *Svensk botanisk tidskrift* 19

- (1925), 393; Olle Svedjemyr, "Ödetorpsflora i Malexander", *Svensk botanisk tidskrift* 77 (1983), 239; Birgitta Carlberg, "Växter i glömda trädgårdar", i *Den otröstliga ögontrösten*, red. Gunilla Lindberg (Stockholm 1987), 116–117; Sara Bodin, "Skog och historia: växtinventering 2001", Skogsstyrelsen Värmland-Örebro (Karlstad 2003), 10; Liv Lötberg, anförnt arbete, 19.
- 34 F. C. Schübel, *Viridarium Norvegicum/Norges Væxtrige* 1 (Christiania 1886), 327; Brynhild Mørkved, "Stauder: grønne kulturskatter", *Ottar* 235 (2001), 32; Otto Alcenius, *Finlands kärloväxter* (Helsingfors 1916), 125; Sigga Rasmussen, "Yvirlit yvir urtir í føroyskum gørdum", i *Træplanting í Føroyum í eina øld*, eds. A. Højgaard, J. Jóhansen & S. Ødum (Tórshavn 1989), 73; Joh. Lange, *Haandbog i den Danske Flora* (Kjøbenhavn 1886–88), 175; Ann Vibeke Knudsen, "Om havekultur på Bornholm", *Fra Bornholms Museum* 1989–1990 (1991), 149; E. Rostrup & C. A. Jørgensen, *Den danske flora* (København 1961), 181.
- 35 Niessen, anförnt arbete, 180; Irena Ebeling, "Robuste Schönheit: die Wildlilie", *Gartenwelt* 11 april 2002; Karlo Malý "Zur Kenntnis der Flora der Bosnisch-Hercegovinischen Bauerngärten mit Ausnahme der Nutzpflanzen", *Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini* 48 (1936), 11.
- 36 Per Christenson, *Upptäck och bevåra allmogeträdgården* (Västerås 1996), 66.

Ingvar Swanberg är forskare (etnobiologi) vid Institutionen för östeuropastudier, Uppsala universitet.